

besök forntiden!

En lärarhandledning för mellanstadiet
- Hur hittar man till forntiden?

Producerad av Vikingabyn Storholmen 2009 med stöd av Roslagens Sparbanks Stiftelser
text: Britta Zetterström Geschwind och Mats Geschwind

Foton: Per Linusson, Anna Ena Unne och Kristina Rolander

Omslag: Fotomontage av Britta Z Geschwind
illustration: Mats Geschwind

Att lära genom att göra

Historia kan användas som ett bollplank till våra egna liv och ge perspektiv på vår samtid. Att själv prova att spinna på en tunn tråd på en slända ger en respekt och en förståelse för det arbete som ligger bakom material och kläder som vi idag tar för givet. Levandegörande historieundervisning är ett bra komplement till traditionellt lärande. Att se en sländtrissa bakom glas i sin monter på museet får en helt annan, djupare innebörd om man fått prova på konsten att spinna själv.

Målet med storholmens barnverksamhet är att ge en möjlighet att med alla sina sinnen få en upplevelse av hur livet kunde ha t sett sig för tusen år sedan. Att lära ut kunskap om vikingatiden, ge lust till att lära mer om historia, och motverka fördomar är vikingabyrn Storholmens viktigaste uppgifter.

Experimentell arkeologi i Vikingabyrn.

Hur kan vi veta någonting om vikingarnas liv? Det finns små pusselbitar kvar, för få för att lägga hela pusslet men nog för att i alla fall ge en aning om hur livet kan ha t sett sig här för tusen år sedan.

För att skapa sig en bild av vikingatiden måste man ta till en rad källor och tvärvetenskapliga rön. Det krävs även fantasi och inlevelseförmåga och jämförelser både i tid och rum. Det krävs även att man provar sig fram och gör rekonstruktioner.

Det finns en forskare i alla människor, stora som små! Vi vill uppmuntra barn till att själva söka svaren på de frågor som finns. På följande sidor finns en kort introduktion om vikingatiden i Roslagen samt tips på var man som lärare och elev kan hitta bra information om vikingatiden.

T.v. Smeden formar en krok av det glödande järnet. Barnen får hjälpa till att hamra järnet och sköta bälgen.

Nedan: Barnen lär sig om de textila hantverken. Att kunna spinna och väva bra var viktiga kunskaper. De får göra rulltovade tavlor att ta hem till skolan.

T.v. Barnen provar att forma glas till pärlor i kupolugn byggd av kodynga, lera och sand. Ugnen blir ca 1000 grader varm och gör glaset till klabbig formbar massa. Glasföremål var högstatus under järnåldern. Det användes till glaspärlor och dryckesbägare. Mycket importerades men under vikingatiden började man även tillverka glaspärlor här i Norden.

Vikingatiden - en brokig historia

Plundringsräden mot klostret på ön Lindisfarne utanför Englands ostkust lördagen den 8 juni 793 brukar räknas som vikingatidens början. Ungefär 300 år framåt räknas sedan som vikingatid. Den 25 september 1066 brukar räknas som denna epoks slut, då den norske kungen Harald Hårdråde stupade i slaget vid Stamford Bridge, strax öster om vikingastaden York. Englands nye härskare blev normanden Wilhelm Erövraren, som den 14 oktober 1066 vann slaget vid Hastings.

Men en kultur uppstår och försvinner förstås inte bara plötsligt en dag! De kulturelement vi räknar som vikingatida utvecklades många hundra år före år 793, och ebbade ut i och med kristendomens allt starkare fäste i Norden.

Skandinavien räknas som vikingakulturens område. Man kan lätt felaktigt få intrycket att det fanns en homogen kultur som såg likadan ut i hela detta område under vikingatidens 300 år. Men i verkligheten är det mer komplicerat.

Folken i olika områden hade olika kultur, tradition och historia, och dessa kulturer förändrades drastiskt under de tre hundra år som vi kallar vikingatid. Politiska maktspel och allianser och händelser i Europa förändrade villkoren för människorna i Norden.

Det är viktigt att komma ihåg att det mesta vi vet om vikingatiden rör männen och de rikaste i samhället. Barn och trälarna vet vi ganska lite om.

Livet tedde mycket olika om du var kvinna, man eller barn, träl, stor herreman eller drottning. Dessutom såg kulturerna olika ut beroende på var man bodde. En människa från Roslagen eller Skåne hade väldigt olika syn på mycket. Till exempel gällande tro och rit, hur man begravde sina döda och vilka moden som gällde i klädedräkten.

Vikingatid i Roslagen

Området Roslagen räknas längs kusten ungefär från Norrtäljeviken i öster, norrut till Öregrund. Rospigg kommer från ordet "Rodsbyggjar" som betyder den som bygger och bor i Roden. Roden är ett mycket gammalt namn på det område där det vi idag kallar Roslagen ingick. Namnet anses komma från ordet rodd, roddarlag, skeppslag.

Roden var del av en ledningsorganisation med områdena indelade i skeppslag, som skulle ställa upp vid kungens befallning. Den ryska Nestorskrönikan och även arabiska källor beskriver möten med ett folk från andra sidan Östersjön som kallar sig Rus. Ordet Rus är ofta tolkat som människor från området Roden. I Finland kallas Sverige ännu Roatsi. Namnet Ryssland kan härledas från Rusland: Rusernas land. I Nestorskrönikan står om Rusernas del i formandet av det ryska riket (även om den ska tas med en nypa salt)

På andra sidan Östersjön finns en mängd lämningar från Nordiska bosättningar. Många fynd här i mellansveriges östkust är av ryskt och slaviskt ursprung. Bevisen på täta förbindelser mellan folken runt östersjön är många. Mycket tyder på att väldigt många personer härifrån utvandrade till Ryssland under vikingatiden.

För en rik person från mellansveriges kustområde så var det status att visa att man hade fina kontakter i Österled. Därför har många begravts med ryska och arabiska föremål och dräkt detaljer.

möten och utbyten

Det är så här vi traditionellt tänker oss nordbornas värld. Ofta glöms det bort hur stor påverkan omvärlden hade på nordbornas liv. Människors tankar, tro och världsåskådningar påverkades av möten med många andra kulturer i det vi idag kallar Europa och den arabiska världen.

Dessa möten inspirerade till nya ideer och uppfinningar. Runorna var till exempel en gammal inspiration ifrån romarnas alfabet, silvret till nästan alla skatter kom från arabiska silvermynt och asatron bär likheter med såväl samisk shamanism och den grekiska mytologin för att bara nämna några exempel.

Det finns många intressanta vikingatida fynd som vittnar om vidsträckt utbyten med omvärlden. I Ångermanland hade en man fått med sig en pung av varanödleskinn i graven, på Helgö i Mälaren har en buddastatyett hittats och i Länna utanför Norrtälje begravdes en man i sin båt med ett bälte smyckat med hjärtformade beslag från orienten.

I vikingautställningar och faktaböcker om vikingatiden är det vanligt med en karta med spridningspilar ut från Skandinavien som visar hur Nordbor rest i världen, men det är en missvisande bild, för lika många pilar borde peka åt andra hållet och kors och tvärs, överallt!

Det är viktigt att komma ihåg att de som levde i Skandinavien under vikingatiden inte var de enda som reste! Människor i hela världen har allt sedan stenåldern varit nyfikna och bosatt sig på nya områden.

De allra flesta människor som var bofasta här under vikingatiden levde mest som bönder och reste inte över havet. De som gjorde det tillhörde en elit och om deras resor skaldades många sagor.

Människorna då var inte så annorlunda än vi som lever idag. De hade favoriträtter och tråkiga vardagssysslor, drömmar och rädslor, de bråkade och älskade och var nyfikna precis som vi.

Vi har sammanställt böcker vi tycker är bra, intressanta och lätta att jobba med. Här är böcker både för elever och för lärare. Ni hittar säkert även andra bra böcker, men detta är några tips.

Faktaböcker:

Allan, Tony 2002: Vikingar – Myter kultur och långfärder Prisma förlag.
(lättläst med bilder)

Ambrosiani, B & Eriksson, Bo G. 1991-1996. Birka vikingastaden. Wiken, Höganäs.
(fem lättlästa volymer)

Aronsson, Peter, Per Gerrewall och Erika Larsson 2000: Att resa i tiden- Mål och medel i mötet mellan museum, skola och elever.centrum för kulturforskning Växjö Universitet.
(för lärare)

Clare, John D 1993. Följ med till Vikingatiden. Förlags AB Wiken, Höganäs.
(Lättläst med bilder)

Larsson, Mats G 1993: Rusernas rike – Nordborna och Rysslands födelse.
(fakta för lärare).

Lindström Jonathan, Sofi Hjort 2008. Forntiden runt hörnet- en arkeologisk handledning för grundskolans lärare. Stockholms läns museum. 2:a rev. uppl.
(handledning för lärare)

Ohlmarks, Åke 1983, 1995: Fornnordiskt lexikon. tiden förlag.
(fakta för elever och lärare)

Vikingar. Fakta i närbild 1996: . Bonnier Carlsson förlag AB
(Lättläst med bilder)

Vikingatidens ABC 1995. Statens Historiska museum.
(fakta för elever och lärare)

Barn och ungdomsböcker:

Branston, Brian 1995. Gudar och hjältar i nordisk mytologi. Natur och kultur förlag.

Charlie Christensen 1999-2004. Röde orm. del I-IV samlingsalbum / Frans G. Bengtsson. (seriealbum)

Crossley-Holland, Kevin 1980, 1992. Nordiska gudasagor. Carlsen if bokförlag.

Thorger och Disa lär sig rista runor
Marit Åhlén & Jaques Vincent
Förlag: Riksantikvarieämbetets förlag
Tryckår: 2002

Wahl M, Sven Nordqvist, Björn Ambrosiani 2001. Folket i Birka på vikingarnas tid. Bonnier Carlsen förlag. (fin bilderbok med mycket text)

Otryckta källor, om lokala fyndplatser:

Zetterström Geschwind, Britta 2004. vapendepån vid Estuna kyrka - Ett ovanligt fynd från yngre järnålder. B-uppsats i arkeologi. Stockholms universitet (www.storholmen.org)

Zetterström Geschwind, Britta 2005. Kantrännor kring gravar. Magisteruppsats i arkeologi. Stockholms univesitet.(www.storholmen.org)

Filmer:

Vetenskapsredaktionen: Vikingar i Österled.
(Spännande för både elever och lärare)

Vetenskapsredaktionen: Vikingar i västerled
(Spännande för både elever och lärare)

Alla tiders historia- om Kalmar läns museums upplevelsepedagogiska verksamhet. (mest för lärare)

Se även webb-TV på Historiska museets hemsida: www.historiska.se

Tips och ideer till elever och lärare inför besöket i vikingabyn

Vi rekommenderar att ni arbetat med vikingatiden innan besöket hos oss, det fördjupar och berikar upplevelsen! Det är också tacksamt att följa upp besöket med ett skolarbete om vikingatiden efteråt.

Historiskt läge

Alldeles vid Vikingabyn Storholmen ligger ett stort järnåldersgravfält med 166 gravkullar och fornlämningar. Om man inte visste att där låg människor begravda skulle man bara tro att det var vackra kullar i landskapet. Det är väldigt gott om järnåldersgravfält i Uppland. Och det som är så spännande är att om man vet hur de ser ut så kan man hitta dem nästan överallt! Faktiskt även i tätbebyggda områden. Kanske vid er skola?

Det kan vara väldigt spännande att göra en upptäcktsfärd i sin omgivnings historia. Fundera lite över hur det kan ha sett ut där ni nu bor, för tusen år sedan!

Ett bra tips om man är intresserad av orten där man bor, eller går i skolan, är att man kan gå in på Riksantikvarieämbetets hemsida. De har ett register över kulturhistoriska lämningar och platser i Stockholms län, indelat i socknar. I Fornsök kan man på en karta se var fornlämningen finns. Till informationen hör oftast en beskrivning samt, i vissa fall, fotografier, skisser och hänvisningar till litteratur och artiklar där lämningen finns omtalad. Titta in på: <http://www.raa.se/cms/fornsok/start.html>.

En annan bra tjänst RAA har är Kulturmiljösök, som är en ny webbtjänst som gör det lättare för alla att hitta information om historien i landskapet.

Gravfältet Norra Malma, som ligger strax bredvid Vikingabyn Storholmen.

Historiska museet har ett spännande register över många de fynd och lämningar som finns i museets samlingar. Det är bara en bråkdel av samlingarna som visas upp i museet, det mesta finns bevarat i olika förråd och magasin, och här finns det en chans att få se fynd som annars inte visas! Leta på din socken, kanske har spännande fynd gjorts i närheten av er skola!

Leta på: <http://www.historiska.se/historia/sokisamlingarna/>

Vikingatida hängsmycke funnet i Kullsta i Estuna.

Andra spännande hemsidor att besöka är:

Institutet för forntida teknik:
www.Forntidateknik.se

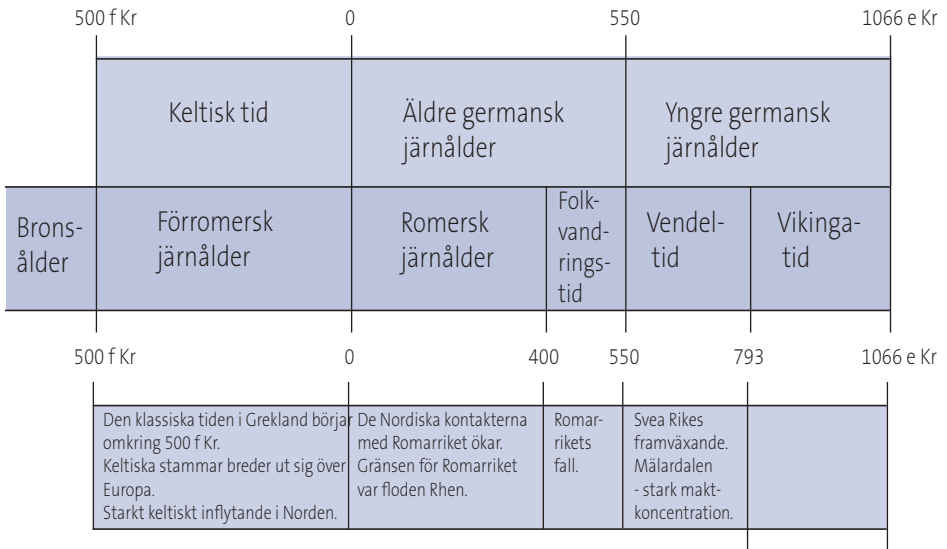
Stockholms länsmuseum:
<http://www.lansmuseum.a.se/>

Fotevikens museum:
<http://www.foteviken.se/>

http://www.raa.se/cms/extern/kulturav/arkeologi_och_fornlamningar/runstenar/runskolan.html

Europa och Norden 500 f kr — 1066 e Kr

793 — 1066 e Kr = Vikingatid

Klostret på ön Lindisfarne i England plundras av vikingar.
Konung Harald Hårdråde av Norge faller vid Slaget vid Hastings.

Nordiska futharken

Vikingatida runraden   Normalrunor   16 st

Runorna var den första skriften i Skandinavien. De första runorna ristades redan 100 e kr. Under vikingatiden utvecklades runorna från 24 tecken till 16 tecken. Det var denna som användes till att rista på runstenar.

Runstenar lockar fantasin, de är ju faktiskt vikingarnas egna ord vi kan läsa! Totalt finns ca 2500 runstenar i Sverige. Uppland är Sveriges mest runstenstäta område med ungefär 1300 stenar. Här i Roslagen finns ett sjuttioal av dessa.

De flesta runstenar restes mellan år 1000-1100, i brytningstiden mellan asatro och kristendom. Resandet av runstenar hade flera funktioner. Förutom att vara minnesmärken över en död släkting kunde de också vara gränsmarkörer, statusobjekt och framförallt en slags testamente som visade vem som hade rätt till marken. De flesta runstenar i Uppland har ett kristet budskap, en bön eller ett kors.

På återseende!

Kontakt:
Stiftelsen Storholmen Norden
Vikingabyn Storholmen
info@storholmen.org
0176-55311
www.storholmen.org

Tack till Roslagens Sparbanks Stiftelser

Roslagens Sparbanks
Stiftelser